

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
CLUJ-NAPOCA**

TEZĂ DE DOCTORAT

Legățile pontificale în Transilvania în secolele XII-XIV

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

ACAD. PROF. UNIV. DR. IOAN-AUREL POP

DOCTORAND:

ROBERT-MARIUS MIHALACHE

2013

CUPRINS

INTRODUCERE	5
CAPITOLUL I	8
Izvoare și istoriografia problemei	8
CAPITOLUL II	16
Monarhia pontificală și avatarurile ei	16
2.1. Teoria supremației pontificale	16
2.2. Biserica și organele politice.....	25
2.3. Instituția legatului pontifical.....	31
CAPITOLUL III	46
Dreptul conciliar și acțiunea disciplinară în Biserică – rolul rezervat legaților	46
3.1. Conciliul Lateran I (1123)	49
3.2. Conciliul Lateran II (1139).....	52
3.3. Conciliul Lateran III (1179)	54
3.4. Conciliul Lateran IV (1215)	55
3.5. Conciliul Lyon I (1245).....	62
3.6. Conciliul Lyon II (1274).....	68
3.7. Conciliul de la Vienne (1311-1312)	70
3.8. Sinodul general de la Buda (1279)	77
CAPITOLUL IV	84
Raporturile spirituale și temporale dintre Sfântul Scaun și regatul maghiar în secolele XI-XIV	84
4.1. Fondarea regatului patrimonial maghiar (sec. X-XI). Între exigențele imperiului și reforma teocratică	84
4. 2. Evoluția regalității arpadiene de la Geza I la pontificatul lui Inocențiu al III-lea.....	91
4.3. Roma hierocratică, Christianitas și lunga agonie a dinastiei arpadiene	98

CAPITOLUL V	110
Legățiile pontificale în Transilvania în secolele XII-XIV	110
5.1. Tipologia regatului maghiar	110
5.2. Legăția cardinalului Grigore de S. Maria din Portic (1191-1196)	113
5.3. Legăția lui Conrad, episcop de Porto, în Ungaria (1225).....	123
5.4. Legăția arhiepiscopului Robert de Esztergom în „Cumania” (1227)	137
5.5. Legăția cardinalului Iacob de Preneste (1232-1234).....	148
5.6. „Legăția” regelui Bela al IV-lea în Țaratul Bulgar (1238) și consecințele invaziei mongole din 1241	160
5.7. Legăția lui Filip de Fermo (1278-1282)	176
5.8. Legățiile lui Benvenuto de Gubbio (1290) și a lui Ioan, episcop de Jesi (1291).....	186
5.9. Legăția lui Nicolae Boccassini, episcop de Ostia (1301)	192
5.10. Legăția cardinalului Gentile Montefiore (1307-1311).....	198
5.11. Biserica din Transilvania la începutul secolului al XIV-lea, între exigențele Romei și particularitățile locale.....	208
5.11.1. Conflictul dintre episcopie și voievodat.....	210
5.11.2. Compromisul și excomunicarea lui Ladislau Kán	214
5.11.3. Procesul de alegere a episcopului Transilvaniei	217
5.11.4. Procesul dintre capitlul bisericii Transilvaniei și prepozitura de Sibiu	221
5.12. Politica beneficală a Sfântului Scaun.....	224
5.13. Papalitatea de la Avignon	229
CAPITOLUL VI.....	235
Modulațiile hierocrației medievale și români	235
CONCLUZII.....	252
CRONOLOGIE.....	255
GLOSAR.....	257
BIBLIOGRAFIE	259
ANEXE.....	280

Cuvinte cheie:

Hierocrație, Sfântul Scaun, regatul Ungariei, Transilvania, secolele XII-XIV, legați *de latere*, legați *nati*, excomunicare, *plenitudo potestatis*.

Abstract:

Tematica abordată, ce a dat și titlul lucrării noastre (*Legățiile pontificale în Transilvania în secolele XII-XIV*), este rezultatul continuității demersului nostru în materie de cercetare istorică, fiind o aprofundare a subiectului abordat și în cazul lucrării de disertație.

În viziunea lui Walter Ullmann lumea creștină europeană forma o *ecclesia* sau *corpus Christi*, corp politic ce îngloba toate regatele europene și chiar și Imperiul apusean. Conducătorul spiritual și politic al aceluia *corpus* era vicarul Sfântului Petru, papa. Regii și împăratul apusean (Romano-German) aveau doar un rol auxiliar, cel de a apăra Biserica prin forța săbiilor lor. Tot acest sistem politic „îmbrăca” un veșmânt monarhic sub forma *societas christiana* sau *Christianitas*, unde majoritatea conducătorilor regatelor europene și împăratul Romano-German recunoscuseră supremația pontificală și intrau în patrimoniul extins al Sfântului Petru (*patrocinium Beati Petri*).

În acest sistem de alianțe aderase și regatul maghiar la începutul secolului al XI-lea, când primul rege maghiar, Ștefan I, a primit însemnele regale de la papa Silvestru al II-lea. Regatul Ungariei din punct de vedere geografic și religios se situa la intersecția celor două Imperii (Romano-German și cel Constantinopolitan) și a celor două Biserici (Romană și Constantinopolitană). Toate aceste caracteristici făceau ca regatul arpadian să difere de majoritatea regatelor apusene, iar această situație necesita și o vigoare sporită din partea Curiei Romane.

Hierocrația era ca și o „monarhie pontificală” în care majoritatea regatelor europene recunoscuseră suzeranitatea papală și demnitățile regale treceau în categoria așa-numitelor „ministere regale”. Regii trebuiau să asculte de Curia Romană și să aplice orice directivă venită din această direcție. Orice nesupunere sau deviere de la aceste reguli era sancționată prin excomunicare și punerea regatului respectiv sub interdict.

Universalismul pontifical se concretiza în mod pregnant în timpul pontificatului lui Inocențiu al III-lea, cel care a controlat societatea creștină prin intermediul instituției legatului. Legații au fost folosiți ca instrument papal de control din Spania până în Anglia și Scandinavia, dar și în Ungaria și chiar și Constantinopol. În toate regatele europene au fost prezenți legați, fie sub forma legaților născuți (*legatus natus*), adică arhiepiscopii primați din

majoritatea regatelor, cei care deveneau „funcționari” papali, fie prin legații *de latere*, ei fiind cei mai importanți din cele trei categorii (*de latere, nati, missi*).

Timpu dedicat studiului fiind limitat nu ne-a permis să realizăm o lucrare care să cuprindă toate legațiile europene, prin urmare ne-am axat doar pe cazul concret al regatului maghiar și în special pe regiunea transilvăneană. Perioada cercetată cuprinde intervalul istoric dintre anii 1191-1310, adică sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIV-lea, când legații pontificali au fost cei mai activi.

Toți legații *de latere* aveau puteri pontificale, ceea ce însemna că puteau lega și dezlega orice și pe oricine. În această situație era și Grigore de S. Maria din Portic, cel care a activat între 1191-1196 în Ungaria. El avea rolul de a rupe vechile legături a acestui regat cu Imperiul Constantinopolitan și de a îndrepta „atenția” generală doar spre Roma. Legatul trebuia să consolideze influențele Curiei Romane în această zonă a Creștinătății. În mod concret influența pontificală se realiza prin „legarea” unor instituții bisericești nou create direct de Roma (de ex. Prepozitura de Sibiu). Arhiepiscopul primat maghiar de la Esztergom devenea din acest moment un „funcționar” al Romei care reprezenta interesele pontificale (*legatus natus*) în regatul maghiar. Pe lângă arhiepiscopul primat și regele începea să fie un funcționar, prin faptul că încoronarea era făcută de primatul maghiar iar *statu quo*-ul trebuia să primească acordul Romei.

Regele Andrei al II-lea (1205-1235) a fost un rege care nu a respectat toate directivele venite de la Roma, chiar a acționat și împotriva Curiei pontificale atunci când interesele locale o cereau. Funcționarea curentului hierocratic în regatul maghiar s-a văzut cel mai clar în cazul regelui amintit. După paisprezece ani de „toleranță regală”, Andrei al II-lea îi scoate pe cavalerii teutoni din regat, gest care a stârnit nemulțumirea pontificală. Majoritatea acestor conflicte erau rezolvate prin activarea instituției legate. În decursul domniei lui Andrei al II-lea au fost trei legații *de latere* (legația episcopului Conrad de Urach din 1225; legația arhiepiscopului Robert de Esztergom în „Cumania” din 1227 și legația cardinalului Iacob de Preneste între 1232-1234).

Fiul lui Andrei al II-lea, Bela al IV-lea (1235-1270), nu a dus mai departe atitudinea „rebelă” a tatălui său față de Roma, din contră, a avut un aport pozitiv în lupta Sfântului Scaun cu populațiile „schismatice”, fie că îi numim aici pe români, bulgari, sârbi etc. În anul 1238 Bela al IV-lea, la îndemnul Romei, a încercat să atace țaratul Bulgar aflat la sudul Dunării. Planul regal și pontifical a fost zădărnicit de invazia tătaro-mongolă din 1241, moment care a schimbat radical atitudinea regală maghiară față de Roma.

Nepotul lui Bela al IV-lea, Ladislau al IV-lea (1272-1290), a dus chiar la extreme această „frustrare” regală printr-un comportament deviant față de Sfântul Scaun. Curia pontificală l-a trimis ca legat pe Filip de Fermo, care era mandatat cu readucerea regelui pe calea normală. Deși, episcopul de Fermo a încercat prin diferite mijloace să-l detemine pe Ladislau al IV-lea să se dezică de obiceiurile sale păgâne, nu a reușit.

Până la începutul secolului al XIV-lea au mai fost în regatul Ungariei trei legați (misiunea legatară din 1290 condusă de episcopul Benvenuto de Gubbio; legația episcopului Ioan de Jesi din 1291, apoi legația cardinalului Nicolae Boccassini din 1301), niciunul nu a avut prea mari succese în activitatea sa. Doar cardinalul Gentile Montefiore, trimis de Curia pontificală, a normalizat situația regatului arpadian (1307-1311). Tot el a fost cel care a avut un aport benefic în schimbarea de dinastie în Ungaria, cea arpadiană stingându-se la începutul secolului al XIV-lea lăsând locul primei dinastii străine din istoria regalității maghiare - dinastia angevină.

În cei aproximativ o sută douăzeci de ani (1191-1311) au fost în regatul maghiar zece misiuni legate, majoritatea lor fiind *de latere*. Nu toate legațiile au fost un „real succes”, sau nu toate au putut satisface pretențiile hierocratice ale Romei. Controlul Sfântului Scaun exercitat asupra regatelor europene, în cazul nostru cel maghiar, realizat în baza curentului hierocratic medieval, nu a fost o misiune ușoară nici cu ajutorul legaților. Acest lucru am încercat și sperăm noi și reușit să demonstrăm prin conținutul acestei teze de doctorat.

Din punct de vedere metodologic, ne vom mișca în cadrele istoriei-reconstituire și mai apoi a istoriei-interpretare.

Bibliografia folosită este alcătuită din trei sectoare : izvoare, bibliografie generală și bibliografie specială. Izvoarele, deși de calitate, multe editate și traduse uneori, nu au fost suficient explorate în literatura istorică românească. Bibliografia generală cuprinde mari lucrări de istoria Bisericii. Alături de acestea sunt incluse lucrări generale de istoria României, istoria Ungariei și istoria Transilvaniei. În categoria lucrărilor speciale sunt introduse lucrări tematice de istorie politică, istorie instituțională și drept canonic.